

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ἡ ἱστορία τῆς τυπογραφίας ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι δὲν ἐγράφη μέχρι τοῦδε. Ἡ πολὺ ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀκριβεστάτη «Ἱστορικὴ Πραγματεία περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς προόδου τῆς τυπογραφίας ἐν Ἑλλάδι», τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν εἰς τὰς βαθείας μελέτας τοῦ φιλομούσου Παύλου Λάμπρου (ιδεὶ Χρυσανθίδου, τόμ. Γ', 1865, σελ. 361 καὶ 398. τομ. Δ', 1866, σελ. 169, 573 καὶ 597. Πανδώραν, τόμ. III', 1867, σελ. 305. τόμ. ΙΘ', 1868, σελ. 154, καὶ Παρνασσόν, τόμ. Β', 1878, σελ. 517), μᾶς ὁδηγεῖ μόνον μέχρι τοῦ ἔτους 1821, ἥτοι μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἀγῶνος. Ἡ δὲ «Χρονολογικὴ Ἑκθεσις ἐλληνικῶν τυπογραφείων μέχρι τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐγκαθιδρύσεως τῆς Βασιλείας κατὰ τὸ 1832» ὑπὸ Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρετοῦ (ιδεὶ Μ. Π. Βρετοῦ Ἑθνικὸν Ἡμερολόγιον, ἔτος Γ', 1864, σελ. 253) ἀναφέρει μὲν καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι κατὰ τὸν Ἀγῶνα ἰδρυθέντων, ἀλλ' ἡ ἀπαρίθμησις αὐτῶν εἶναι συντεταγμένη μετὰ τοιαύτην ἐλαφρότητα, παρουσιάζει τοιαύτας ἀνακριθείας καὶ ἐλλείψεις, ὥστε δὲν δύναται νὰ χρησιμεύῃ ὡς πηγὴ δι' ἱστορικὴν τινα μελέτην. Ὁμοίον τι συμβαίνει καὶ μετὰ τὴν Ἑκθεσιν τῶν Ἑλλανοδικῶν κατὰ τὴν Α' Ὀλυμπιάδα τοῦ 1859, ἐν ᾗ ἐγένετο ἀπόπειρα νὰ δοθῇ καὶ περίληψις τῆς ἱστορίας τῆς τυπογραφίας ἐν Ἑλλάδι, μολονότι ὁ πρῶτος διευθυντὴς τῆς Ἑθνικῆς Τυπογραφίας καὶ τότε ὑποέφορος τῆς Βασιλικῆς Βιβλιοθήκης Γ. Ἀποστολίδης Κοσμητὴς ἐχρημάτισεν εἰσηγητὴς τῶν διὰ τὴν τυπογραφικὴν τέχνην ἐλλανοδικῶν (ιδεὶ Ὀλύμπια τοῦ 1859, Ἑκθέσεις τῶν Ἑλλανοδικῶν, Ἀθῆναι, 1860, σελ. 91—95. Κλάσις 60, Τυπογραφία, Λιθογραφία, Φωτογραφία κτλ.). Τὸ αὐτὸ θέμα πραγματεύεται καὶ ὁ Ambroise Firmin - Didot ἐν τῷ ἄρθρῳ «Typographie» τῆς Encyclopédie moderne (vol. 26, Paris, 1852, pg. 707—709, Grèce) ἄνευ μεγαλυτέρας τῶν προηγου-

μένων ἐπιτυχίας καὶ τὰς πληροφορίες αὐτοῦ παρέλαβεν ἀνεξετάστως ὁ Queux de Saint-Hilaire ἐν τῇ μελέτῃ του *La presse dans la Grèce moderne* (*Annuaire des Études grecques*, vol. V, 1871, pg. 147—179).

Εἰς ἓν ὅμως σημεῖον συμφωνοῦσιν ἅπαντες οἱ ἀνωτέρω καὶ δὴ εἰς τὸ ὅτι πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἀγῶνος δὲν ὑπῆρχε τυπογραφεῖον οὐδαμοῦ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς μέχρι Θεσσαλίας Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ὕψωσιν τῆς σημαίας τῆς Ἐπαναστάσεως (25 Μαρτίου 1821) ἡ ἔλλειψις αὕτη ἐγένεν αἰσθητὴ εἰς τοὺς προὔχοντας τῆς Πελοποννήσου, οἱ ὅποιοι δὲν ἠδύναντο ἢ ἐγγράφως νὰ δημοσιεύωσι τὰς προκηρύξεις καὶ ἀποφάσεις των. Ἡ δὲ ἐν Κερκύρᾳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1798 ἐργαζομένη Δημόσιος Τυπογραφία ἦτο ἀπρόσιτος δι' αὐτούς, ἐπειδὴ ὁ ἐκεῖ Ἀγγλος τοποτηρητής, ὁ περίφημος Sir Th. Maitland, διὰ τῶν αὐστηροτάτων μέτρων ἀπηγόρευσε τὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκ τοῦ ἐδάφους τῶν Ἰονίων Νήσων. Οὕτως ἡ ἰδρυσις εἰδικῆς τυπογραφίας ἦτο ἀπαραίτητος καὶ κατὰ καλὴν τύχην τὸ γεγονός τοῦτο ἐφάνη ἀρκετὰ σπουδαῖον εἰς ἓν τῶν συγχρόνων καὶ τότε δρασάντων προσώπων, ὅπως τὸ ἀναφέρει εἰς τὸ περὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σύγγραμμά του. Εἶναι δὲ οὗτος ὁ Ἰωάννης Φιλήμων, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τοῦ τόπου τῆς συγκεντρώσεως καὶ ὀργανώσεως τακτικοῦ στρατοῦ λέγει (*Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς ἑλλ. Ἐπαναστάσεως*. Ἀθ., 1859 ἐ., τόμ. Δ', σελ. 75): «Αἱ Καλάμαι ἐνεκρίθησαν τότε ἡ μόνη ἀρμυδιωτέρα πόλις, ὡς πλησιάζουσα τῇ θαλάσσῃ καὶ ἀμέσως δυναμένη δέχεσθαι παρὰ τῶν ἐφόρων τῆς Τεργέστης τὰ ἀπ' ἐντολῆς πολεμικὸν ὕλικόν, ἐξ οὗ ἱκανὸν ἐπέμφθη μέρος κατόπι τοῦ Ὑψηλάντου». — «Τῇ 30 Ἰουλίου ὁ Δ. Ὑψηλάντης μετετύπωσεν ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ τυπογραφείου, ὅπερ ὠνόμασεν Ἐθνικόν, τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκδοθέντας ἐν Ἰασίῳ Στρατιωτικοὺς Νόμους, συγκειμένους ἐξ ἄρθρων δώδεκα καὶ ἀφορῶντας τὸ ποινικὸν μέρος καὶ τὴν ὀρκοδοσίαν τοῦ στρατιώτου». — (Καὶ σελ. 76): «Κατὰ πρῶτον ἤδη ἔφερε διὰ τοῦ Ὑψηλάντου ἡ Πελοπόννησος καὶ λόγῃν ἑλληνικὴν καὶ τυπογραφίαν ἑλληνικὴν, ὅλως ἀγνώστους αὐτῇ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης».

Τὴν ἱστορίαν τοῦ τυπογραφείου τούτου μᾶς ἔδωκε λεπτομερῶς καὶ πλήρη ὁ Δημ. Εἰρηνίδης (*Ὀμιλία περὶ Ἰω. Γουτεμβέργου*, ἐν συνόψει δὲ καὶ περὶ τῶν μέχρις ἐνάρξεως τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος ἑλληνικῶν τυπογραφείων. Μετατύπωσις ἐκ τῆς «Μερίμνης». Ἐν Ἀθήναις

1876, σελ. 32), τὸν ὁποῖον ἀκολουθῶ κατὰ τὴν ἐπομένην ἐξιστόρησιν τῶν συμβάντων.

Τὸ πιεστήριον ἐστάλη τῷ Ὑψηλάντῃ μὲ τὸ πολεμικὸν ὕλικόν ἐκ Τεργέστης, ἐκομίσθη δὲ τὸ πρῶτον εἰς Βέρβαινα, ὅπου ἔμεινεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἀμεταχείριστον ἐν τοῖς κιβωτίοις ἐλλείψει τυπογράφου. Τότε μὲν ἔφερεν ὁ ναύαρχος Τομπάζης τὸν τυπογράφον Ἰωάννην Τόμπραν καὶ τὸν βοηθὸν αὐτοῦ Ἀναστ. Νικολαΐδην ἐκ Ψαρῶν, ὅπου οὗτοι εἶχον σωθῆ ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν Κυδωνιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (3 Ἰουνίου 1821), καὶ καταφθάσαντες εἰς Πελοπόννησον κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου ἢ περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου 1821, διετάχθησαν οὗτοι νὰ παραλάβωσι τὰ ὕλικά τοῦ τυπογραφείου καὶ μεταβῶσιν εἰς Καλάμας. Ἐκεῖ δὲ ἔστησεν ὁ ἐκ Κυδωνιῶν Ἰω. Τόμπρας ἐντὸς τζαμίου τινὸς τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι τυπογραφεῖον.

Ὁ Δ. Εἰρηνίδης, ὅστις κατὰ τὰ φαινόμενα ἀρύεται ἐκ προφορικῶν παραδόσεων, περιγράφει τὸ πιεστήριον ὡς ξύλινον μὲ δύο σιδηρᾶς πλάκας, ὧν ἡ ἄνω εἶχε τὸ ἥμισυ μέγεθος τῆς κάτω, διὸ καὶ τὸ πάτημα ἦτο διπλοῦν εἰς τὴν τύπωσιν ἐκάστου φύλλου χάρτου. Ἐχώρει δὲ ἡ κάτω πλάξ ὑπὸ σελίδας εἰς 8ον. Τὰ στοιχεῖα ἦσαν τῶν 12 στιγμῶν, προμηθευθέντα ἐκ Βενετίας ἢ Λειψίας. Ὅλα τὰ φωνήεντα καὶ τὰ κεφαλαῖα ἦσαν χαρακτά, δηλαδὴ εἶχον χωριστὰ τὰ πνεύματα καὶ τοὺς τόνους, οἵτινες προσαρμοζόμενοι εἰς τὰ χαρακτά ἀπετέλουν τὸν κορμὸν ἰσοπαχῇ μὲ τὰ ἄτονα. Τὰ διὰ τῶν στοιχείων τούτων ἐκτυπώματα διακρίνονται εὐκολώτατα, δὲν ὑπῆρχε δ' ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἄλλο τυπογραφεῖον, ἔχον στοιχεῖα ὁμοίου χαρακτῆρος. Ὁ Δ. Εἰρηνίδης ἀποδίδει εἰς τὸ τυπογραφεῖον τοῦτο τὴν πρώτην ἐκτύπωσιν τῆς τὸ πρῶτον ἐν Ὑδρᾷ ἐν χειρογράφῳ κοινοποιηθείσης τῇ 12 Ἰουνίου διακηρύξεως τοῦ Δημ. Ὑψηλάντου «Πρὸς τοὺς Ἕλληνας». Ὁ Εἰρηνίδης εἶδε καὶ ἐξήτασεν αὐτόπτως τὸ φύλλον τοῦτο καὶ ἐὰν αὐτός, τυπογράφος ὢν ὁ ἴδιος, ἀποφαίνεται ὅτι εἶναι ἔργον τῆς ἐν Καλάμας τυπογραφίας, δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς νὰ παραδεχθῶμεν τὴν γνώμην του. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ προκήρυξις ἦτο τὸ πρῶτον ἐκτύπωμα, τὸ ὁποῖον ἐξῆλθε τοῦ πιεστηρίου τούτου, ἐπομένως καὶ τὸ πρῶτον προϊόν τῆς τυπογραφικῆς τέχνης ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι, τὸ ὁποῖον εἶδε τὸ φῶς περίπου κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τοῦ 1821. Ὡς δεύτερον ἔπονται μετὰ τοῦτο οἱ ὑπὸ τοῦ Ι. Φιλήμονος ἀναφερόμενοι «Στρατιωτικοὶ Νόμοι», ὑπὸ ἡμερομηνίαν 30 Ἰουλίου 1821.

Οὕτως ὠρίσαμεν τὰς Καλάμας ὡς πρώτην πόλιν τῆς Ἑλλάδος, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἰργάζετο τυπογραφεῖον, τὸ δὲ πιεστήριον δὲν ἦτο ἰδιωτικόν, ἀλλὰ προῆλθεν ἐκ τῶν πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Ἀγῶνος γενικῶν ἐράνων καὶ ἦτο ἐπομένως ἰδιοκτησία ὁλοκλήρου τοῦ Γένους, ὥστε ὀρθῶς ὁ Ὑψηλάντης ὠνόμασεν αὐτὸ «Ἐθνικόν», καθ' ἃ μαρτυρεῖ ὁ Φιλήμων, εἰς ἡμᾶς δὲ ἐπιτρέπεται νὰ ἐκλαμβάνωμεν αὐτὸ ὡς τὴν ἰδανικὴν τοῦλάχιστον ἀρχὴν τοῦ νῦν Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου.

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειώσωμεν γεγονὸς τι, τὸ ὁποῖον εἶναι χαρακτηριστικὸν σχεδὸν δι' ἅπαντα τὰ ἄλλα κατὰ τὸν Ἀγῶνα ἰδρυθέντα τυπογραφεῖα, ὅτι δηλαδὴ ἀμέσως μετὰ τὴν ἰδρυσιν ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς ἐκδοσιν ἐφημερίδων. Ἐκ τοῦ πρώτου ἐν Ἑλλάδι πιεστηρίου ἐξῆλθε καὶ ἡ πρώτη ἐν Ἑλλάδι ἐφημερίς, ἡ «Σάλπιγξ Ἑλληνική», τὴν ὁποίαν περιέγραψε λεπτομερῶς ὁ Π. Λάμπρος (Παρνασσός, τόμ. Β', 1878, σελ. 520). Ἀλλ' ὁ Λάμπρος ἐγνώριζε μόνον τὸν πρῶτον ἀριθμὸν αὐτῆς, ἐνῶ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς εἶδον τρία συνεχῆ φύλλα μεθ' ἡμερομηνίας 1821 Αὐγούστου 1., 5. καὶ 20. Συντάκτης τις δὲν ἀναγράφεται ἐπὶ τῶν φύλλων, ἦτο δὲ ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, καὶ ὁ Π. Λάμπρος ἀποδίδει τὴν ὀλιγοχρόνιον διάρκειαν τῆς πρώτης ταύτης ἐφημερίδος εἰς τὸ ὅτι ὁ Φαρμακίδης δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν αὐστηρὰν λογακρισίαν, ἣν ἀπεπειράθη νὰ ἐξασκῇ ἐπ' αὐτῆς ὁ Δ. Ὑψηλάντης. Παραδέχομαι, ὅτι αὕτη ἦτο μία ἐκ τῶν αἰτιῶν, ὑπῆρχον ὅμως βεβαίως καὶ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι ὡσαύτως συνετέλεσαν εἰς τὴν παῦσιν τῆς «Σάλπιγγος», καὶ δὴ ἡ ἐν γένει ἀνώμαλος κατάστασις, ἡ πορεῖα τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ αἱ ἐνέργειαι πρὸς σχηματισμὸν τακτικῆς Κυβερνήσεως καὶ ὀργανισμοῦ τῆς χώρας, αἱ ὁποῖαι ἠμπόδισαν τὴν περαιτέρω διαμονὴν τῶν ἀρχηγῶν ἐν Καλάμας.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπόλεως (23 Σεπτ. 1821) ἀπεφασίσθη ὅπως ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ ἡ ἔδρα τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ὁ Τόμπρας διετάχθη νὰ μεταφέρῃ αὐτοῦ τὴν Ἐθνικὴν Τυπογραφίαν. Ἀλλὰ διὰ τὴν τότε παντελῆ ἀναρχίαν ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ταχέως εἰς Ἄργος, ὅπου φθάσας ἡσθένησε βαρέως καὶ ἔμεινεν ἐπὶ πολὺν καιρὸν νοσηλευόμενος. Ἐκ τῆς ἀφηγήσεως ταύτης τοῦ Δημ. Εἰρηνίδου συμπεραίνομεν ὅτι οὔτε εἰς Τρίπολιν οὔτε εἰς Ἄργος εἰργάσθη τὸ τυπογραφεῖον, καὶ ἐπειδὴ δὲν εὗρον οὐδαμοῦ οὐδὲ ἴχνος ἄλλου ἐκτυπώματος τοῦ αὐτοῦ ἔτους, εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι ἤρχει μέχρι τέλους τοῦ 1821 ἕνεκα τῆς ἀσθενείας τοῦ τυπογράφου.

Ἐναῦθα δέον νὰ γίνη λόγος περὶ φυλλάδιου τινός, εὕρισκομένου ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἡδύνατο νὰ ἀποπλανηθῇ τις εἰς ἐσφαλμένα συμπεράσματα. Φέρει δὲ τὸν ἐξῆς τίτλον· Προτροπὴ πατριωτικὴ πρὸς τὸ Γένος τῶν Γραικῶν, ὑπὸ Ἀριστοδοῦλου Λακεδαιμονίου. Ἐν Σπάρτῃ, 1821 κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον (16^{ον}, σελ. 40), καὶ εἶναι ἐπιμελῶς ἐκτετυπωμένον μὲ ὠραῖα καὶ καθαρὰ στοιχεῖα. Ἦδη τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ τόπος τῆς τυπώσεως δὲν δύναται νὰ εἶναι ἡ Σπάρτη. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦ συγγραφέως δὲν κρύπτεται ἄλλος ἢ ὁ ἐν Παρισίοις Ἀδαμάντιος Κοραῆς, ὅστις καὶ προηγουμένως ἤδη εἶχε δημοσιεύσει ὁμοία πατριωτικὰ φυλλάδια μὲ πλαστὰς τυπογραφικὰς σημειώσεις. Ἀναφέρω δ' ἐξ αὐτῶν ὅσα ἀναγράφει ὁ Α. Π. Βρετὸς ἐν τῷ Καταλόγῳ του (Νεοελληνικὴ Φιλολογία, ἦτοι Κατάλογος τῶν ἀπὸ πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι Βασιλείας τυπωθέντων βιβλίων εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Τόμοι 2. ἐν Ἀθήναις, 1854-57) καὶ δὴ ἐν τῷ Β' τόμῳ, ἀρ. 292: Ἀδελφικὴ διδασκαλία. Ἐν Ῥώμῃ, 1798. ἀρ. 293.—Πρὸς τοὺς Ῥωμαίους τῆς Ἑλλάδος ὁ φιλόπατρις Ἐλευθεριάδης. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1798, ἀρ. 323.—Σάλπισμα πολεμιστῆριον. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 1801, ἀρ. 709.—Τοῦ αὐτοῦ ἡ δευτέρα ἐκδοσις. Ἐν Πελοποννήσῳ, ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τυπογραφίας Ἀτρομήτου τοῦ Μαραθωνίου, 1821. Ἀπαντα ταῦτα, ὡς καὶ τὸ παρόν, μὴ ἀναγραφόμενον ὑπὸ τοῦ Βρεταῦ, φυλλάδιον, ἐτυπώθησαν πιθανῶς ἐν Παρισίοις. Πάντως ὁμοῦς καθ' ὅλον τὸ ἔτος 1821 δὲν ὑπῆρχε τυπογραφεῖον ἐν Σπάρτῃ καὶ κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον δὲν ὑπῆρχε τοιοῦτον καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον.

Τῇ 1 Ἰανουαρίου 1822 ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐψήφισε τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς § ρβ' ὀρίζει τὴν Κόρινθον ὡς «προσωρινὴν κατοικίαν τῆς Διοικήσεως», ἡ δὲ § ρι' διατάσσει· «Ὁ παρὼν ὀργανικὸς Νόμος θέλει ἐκδοθῇ διὰ τύπων κτλ.» (ἴδε Ἀνδρ. Μάρουκα Ἐὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, τόμοι 11, ἐν Πειραιεῖ, 1839, καὶ ἐν Ἀθήναις, 1840. Τόμ. Β', σελ. 33 καὶ 34). Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ὑψηλάντου καὶ Κολοκοτρώνη, τῇ 14 Ἰανουαρίου 1822, ἡ ὑπὸ τὸν Ἀλ. Μαυροκορδαῆτον Διοίκησις μετώκησεν ἐκεῖσε κατὰ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ μηνός, διετάχθη δὲ καὶ ὁ Κ. Τόμπρας, νὰ μεταφέρῃ ἐκεῖ τό, ὡς εἶδομεν, ἐν Ἀργεῖ ἀργοῦν τυπογραφεῖον, ὅπερ ἔπραξε περὶ τὰ μέσα τοῦ Φεβρουα-

ρίου 1822 καὶ ἔστησεν αὐτὸ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Θεοχαράκη. Ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς ν' ἀναρρώσῃ ἐντελῶς ὁ Τόμπρας δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ ἐργασθῇ, τοῦθ' ὅπερ ἔθεσεν εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν τὸν ἀρχιγραμματέα τῆς Ἐπικρατείας Θ. Νέγρη, ὅστις ἤθελε νὰ τυπώσῃ τὸ ψηφισθὲν Πολίτευμα. Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας ἐφθασεν εἰς Κόρινθον καὶ ἕτερον τυπογραφεῖον, παραγγελθὲν πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου. Τοῦτο ἦτο γαλλικῆς κατασκευῆς καὶ σιδηροῦν μὲν, ἀλλὰ μικρότερον τοῦ ξυλίνου τοῦ Ὑψηλάντου. Ἐχώρει δὲ 4 σελίδας μεγέθους 8ου καὶ εἶχε στοιχεῖα τῶν 11 στιγμῶν γαλλικοῦ τύπου, τὰ ὅποια ἤρκουν πρὸς τύπωσιν μόνον 4—5 σελίδων.

Οὕτως ἡ Διοίκησις διέθετε δύο πιστήρια, ἀλλ' οὐδένα τυπογράφον. Τὴν ἀπορίαν ταύτην ἔλυσε ὁ γνωστὸς Ἰωάννης Φιλήμων, νέος τότε εἰκοσαέτης καὶ ὑπάλληλος τοῦ γραφείου τῆς Διοικήσεως, ὅστις ἄλλοτε εἶχεν ἐκμάθει τὴν τυπογραφικὴν τέχνην ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Τυπογραφείῳ Κωνσταντινουπόλεως, νῦν δὲ ἀνέλαβεν ἀναπληρωματικῶς χρέη τυπογράφου, διηυθέτησε τὸ νέον πιστήριον καὶ τὰ ὀλίγα στοιχεῖα καὶ ἐτύπωσε τὸ Πολίτευμα, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀναστ. Νικολαΐδου, ὑπαλλήλου τοῦ Κ. Τόμπρα, μέχρις οὗ ἀνέρρωσεν οὗτος ἐντελῶς.

Ὁ Ἄνδρ. Π. Βρετὸς ἀναγράφει οὕτω τὸν τίτλον τοῦ ἔργου (Κατ. Β' 716). Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Κορίνθῳ, αὐγὸς Ἀ' ἔτος τῆς ἀνεξαρτησίας. Ἐν τῇ Ἐθνικῇ τυπογραφίᾳ. 12ον, σελ. 37. Ἡ ἀντιγραφὴ αὕτη τοῦ τίτλου δὲν εἶναι πιστὴ, διότι καὶ ὁ Μάμουκας καὶ ὁ Εἰρηνίδης ὁμιλοῦσι περὶ δύο ἐκδόσεων τοῦ Πολιτεύματος, τὰς ὁποίας εἶδον καὶ ἐγώ, καὶ δὴ τὴν μὲν ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ κ. Βλαχογιάννη, φέρουσιν μεταξὺ τῶν λέξεων «Ἑλλάδος» καὶ «ἐν Κορίνθῳ» μεγάλαις γράμμασι τὴν σημείωσιν «Ἐκδοσις πρώτη», τὴν δὲ ἑτέραν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς, φέρουσιν εἰς τὸ αὐτὸ μέρος «Ἐκδοσις δευτέρα». Ἐπ' ἀμφοτέρων δὲ τούτων ἐλλείπουσιν αἱ ὑπὸ τοῦ Βρετοῦ προστεθεῖσαι λέξεις «Ἐν τῇ Ἐθνικῇ τυπογραφίᾳ». Ἡ δὲ πρώτη ἐκδοσις ἐτυπώθη μὲ τὰ γαλλικὰ στοιχεῖα τῶν 11 στιγμῶν ὑπὸ τοῦ Φιλήμονος ἐπὶ τοῦ πιστηρίου τοῦ Μαυροκορδάτου, ἡ δὲ δευτέρα ὀλίγον μετὰ τὴν πρώτην ὑπὸ τοῦ Τόμπρα μὲ τὰ γερμανικὰ στοιχεῖα τῶν 12 ἐπὶ τοῦ πιστηρίου τοῦ Δ. Ὑψηλάντου, τοῦ ὀνομασθέντος ἄλλοτε ἐν Καλάμικς Ἐθνικοῦ. Ἡ διαταγὴ πρὸς ἐκτύπωσιν τοῦ Νόμου ἐξεδόθη τῇ 25 Φεβρουαρίου 1882, ὥστε δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ὡς χρόνον τῆς ἐκτελέσεως τῶν δύο τυπώσεων τὸν μῆνα Μάρτιον 1822.

Κατὰ τὸν Μάιον 1822 μετέβη ὁ Ἀλ. Μαυροκορδάτος εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα καὶ εἶναι πλέον ἢ βέβαιον, ὅτι παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ ἕτερον τῶν πιστηρίων, ἐνῶ τὸ τοῦ Δ. Ὑψηλάντου παρέμεινεν ἐν Κορίνθῳ, ἐνθα ἦλθον εἰς ῥῶς καὶ ἄλλα τινὰ ἔγγραφα τῆς Κυβερνήσεως, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Εἰρηνίδου. Ἀλλ' αἱ ἡμέραι του ἦσαν πλέον ἡριθμημέναι. Κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου 1822 εἰσέβαλεν εἰς Πελοπόννησον ὁ Τοῦρκος στρατάρχης Δράμαλης, καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας ἀντιστάσεως ἡ Κόρινθος περιέπεσεν εἰς χεῖράς του, τῇ 6 Ἰουλίου 1822. Ὁ Τόμπρας ἀπουσίαζεν εἰς Ἄργος πρὸς παραλαβὴν τροφίμων. ὁ δὲ βοηθὸς αὐτοῦ Ἀναστ. Νικολαΐδης μόνον τὸν βίον του ἐσφῆζε καταφεύγων εἰς Πόρον. Τὸ πιστήριον ἀπωλέσθη, φαίνεται ὅμως ὅτι τὰ στοιχεῖα ἐσώθησαν ἐν μέρει, διότι ἀπαντῶμεν αὐτὰ ἐν ἔτει 1824, ἐν Ἀθήναις (ἴδε L. Stanhope, *Griechenland*, 1823—24, in *Briefen dargestellt u.s.w. Aus dem Englischen übersetzt*. Weimar, 1826, σελ. 142, ἐπιστολὴ ἐξ Ἀθηνῶν 20 Μαρτίου 1824). Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καταστρέφει τὸν λόγον τοῦ ὁ Δ. Εἰρηνίδης καὶ ἀφήνει εἰς ἡμᾶς τὴν περαιτέρω ἔρευναν περὶ τῆς ἱστορίας τῆς τυπογραφίας, ἡ ὁποία καθίσταται ὀλίγον δυσχερής, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τυπογραφικῶν ἔργων ἐκ τοῦ ἔτους 1823.

Εἶπον ἄνωτέρω, ὅτι ἐν Κορίνθῳ κατεστράφη μόνον τὸ πιστήριον τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἀπελθὼν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ τυπογραφεῖόν του. Τὴν γνώμην μου ταύτην στηρίζω ἐπὶ χωρίου τινὸς εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Stanhope (ἐνθα ἄνωτέρω, σελ. 48, ἐπιστ. ἐκ Μεσολογγίου, 23 Δεκ. 1823), ὅστις ἀφηγείται ὅτι ἀφικόμενος εἰς Μεσολόγγιον εὗρεν ἐκεῖ τυπογραφεῖόν τι, κομισθὲν ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ ὁποίου τὴν διεύθυνσιν εἶχεν ἀναλάβει ὁ Dr Meyer, ὁ γνωστὸς Γερμανός, ἡ Ἑλβετὸς μᾶλλον, ἱατρός καὶ φιλέλληνα, ὅστις μετὰ ταῦτα κατέστησεν ἀθάνατον τὸ ὄνομά του ὡς συντάκτης τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν. Εἶμαι δὲ πεπεισμένος, ὅτι τὸ πιστήριον τοῦτο δὲν εἶναι ἄλλο, παρὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου προμηθευθὲν τῷ 1822 ἐκ Γαλλίας, τὸ ὁποῖον εἰργάζετο τὸ πρῶτον ἐν Κορίνθῳ. Naί μὲν ὁ Stanhope ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ὁμιλεῖ καὶ περὶ τῆς ἐν Κορίνθῳ τυπογραφίας, χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ, ὅτι τὸ ἐν Μεσολογγίῳ εὗρεθὲν πιστήριον προῆλθεν ἐκεῖθεν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀποφατικὴ ἀπόδειξις, ὅτε ἄλλαι φέρουσιν ἡμᾶς εἰς ἀντίθετον συμπέρασμα. Ῥητῶς ἀντίθετον τῆς ἡμετέρας γνώμην ὑποστηρίζει ὁ γράψας τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Ἐκθέσεως τῶν Ἑλλανοδικῶν τοῦ

1859 (ἐνθα ἄνωτέρω, σελ. 92), λέγων, ὅτι τὸ πρῶτον ἐν Μεσολογγίῳ τυπογραφεῖον ἐκομίσθη ὑπὸ τοῦ Π. Πατρικίου καὶ τοῦ Δ. Μεσθενέως ἐκ Λιβόρνου. Ἄλλ' ἡ εἰδήσις αὕτη εἶναι μᾶλλον ἐσφαλμένη, περὶ δὲ τῆς ἱστορικῆς ἀνακριθείας τῆς ἐκθέσεως ἀναφέρω μόνον, ὅτι αὕτη θέτει τὸν ναύαρχον Κόχραν εἰς σχέσεις μετὰ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ ἔτος 1823, κατὰ τὸ ὅποιον οὗτος ἐπολέμει ἐν τῇ Νοτίῳ Ἀμερικῇ, καὶ εἰς ἄλλο πάλιν χωρίον ἀναγράφει γεγονὸς τι, ὅτι ἔλαβε τόπον «ἐπὶ Κοχράνου», ἦτοι τῷ 1827, ἐνῶ εἶχεν ἐκτελεσθῇ ἤδη τῷ 1825. Δὲν εἶναι μὲν καθ' ἑαυτὸ ἀδύνατον, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος προμηθεύθη τῷ 1823 νέον πιεστήριον, ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι τὸ πρῶτον προμηθευθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἀπωλέσθη ἐν Κορίνθῳ τῷ 1822. Ἄλλ' ἐγὼ θέλω νὰ ἀποδείξω, ὅτι δὲν ἀπωλέσθη ἐκεῖ καὶ ὅτι ἡ ἐν Μεσολογγίῳ τυπογραφία ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς ἐν Κορίνθῳ, ὅπως αὕτη ἦτο συνέχεια τῆς ἐν Καλάμαις. Καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἐπικαλοῦμαι ἐν πρώτοις τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐκ τοῦ πιεστηρίου τούτου τυπωθέντων ἔργων, ἦτοι τοὺς ἀριθμοὺς 2 ἕως 31 ἀπὸ 5 Ἰανουαρίου μέχρι 16 Ἀπριλλίου (οὕτω) 1824 τῆς ἐφημερίδος «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» (ἰδὲ τὸ πλήρες σῶμα ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς), οἱ ὅποιοι εἶναι τετυπωμένοι μὲ στοιχεῖα γαλλικοῦ τύπου, πολὺ ἀκάθαρτα καὶ κακῶς διατετηρημένα, δεικνύοντα μακροχρόνιον χρῆσιν ἐν Ἑλλάδι, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀριθμοὶ εἶναι τετυπωμένοι μὲ καλὰ καὶ καθαρὰ στοιχεῖα ἀγγλικοῦ τύπου, ἀνήκοντα εἰς τὸ νέον πιεστήριον, τὸ ὅποιον ἔστησεν ὁ Stanhope. Εἶναι πρᾶγμα ἀπαράδεκτον, ὅτι τυπογραφεῖον νέον, κομισθὲν ἐκ Λιβόρνου σχεδὸν συγχρόνως μὲ τὸ τοῦ Stanhope, ὅπως θέλει ἡ Ἐκθεσις τῶν Ὀλυμπίων, νὰ εἶχε στοιχεῖα τοιαῦτα, οἷα τὰ τῶν 30 πρώτων φύλλων τῶν Χρονικῶν. Ἦδη τὸ γεγονὸς αὐτὸ δεικνύει τὸ ἐσφαλμένον τῆς εἰδήσεως ταύτης· ἄλλως τε γνωρίζομεν, ὅτι τὸ ἐν Κορίνθῳ τυπογραφεῖον τοῦ Μαυροκορδάτου εἶχε στοιχεῖα γαλλικοῦ τύπου, διὰ τῶν ὁποίων ἐτυπώθη τῷ 1822 κατὰ τὸν Δ. Εἰρηνίδην ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος, ὁ δὲ A. F. Didot (ἐνθα ἄνωτέρω, σελ. 708), ὁμιλῶν περὶ τῶν δύο ἐν Μεσολογγίῳ πιεστηρίων, λέγει ὅτι τὸ μὲν εἶχε στοιχεῖα ἀγγλικά, τὸ δὲ γαλλικά ἐκ τοῦ χυτηρίου Didot. Ἡ σύμπτωση αὕτη ἐν σχέσει πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν στοιχείων ἐν Μεσολογγίῳ, τὰ ὅποια παρέβαλον καὶ εὖρον καθ' ὅλα ὅμοια μὲ τὰ τῆς Κορίνθου, πείθει ἡμᾶς, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος, ἀπελθὼν ἐκ Κορίνθου τῷ 1822 παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ προμηθευθὲν ἐκ Γαλλίας μικρὸν τυπογραφεῖον καὶ ἔστησεν αὐτὸ εἰς Μεσολόγγιον. Προελθὼν δὲ καὶ αὐτὸ ἐκ

δημοσίας αγοράς ἀποτελεῖ οὕτως ἄμεσον συνέχειαν τῆς ἐν Καλάμαις καὶ Κορίνθῳ Ἐθνικῆς Τυπογραφίας. Ἐκ τοῦ πιστηρίου τούτου ἐτυπώθη καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Σπυρ. Τρικούπη ἐκφωνηθεὶς κατ' Ἀπρίλιον 1824 πρὸς τὸν Βύρωνα ἐπιτάφιος λόγος, καθ' ὃ ἀναφέρει ὁ Didot, ἀρυσόμενος τὴν εἰδήσιν ταύτην ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Henry Cotton, *Typographical Gazetteer* (2^d ed. Oxford, Univ. Press, 1831). Δὲν ἠτύχησα νὰ ἐξετάσω τὴν πηγὴν αὐτήν, μὴ ὑπάρχοντος τοῦ βιβλίου ἐν ταῖς ἐν Ἀθήναις βιβλιοθήκαις.

Περὶ τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ ἐργασθέντος τυπογράφου ἀνεγνώσαμεν παρὰ τῷ Στάνχωπ, ὅτι ὁ δόκτωρ Μάγερ εἶχεν ἀναλάβει τὴν διεύθυνσιν τοῦ τυπογραφείου τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἡ διεύθυνσις αὕτη ἦτο μᾶλλον συντακτικὴ ἢ πρακτικὴ, διότι ὁ Στάνχωπ εἰς ἄλλην ἐπιστολὴν (ἐκ Μασσαλίας, 17 Ἰανουαρίου 1824) θέτει εἰς ῥητὴν ἀντίθεσιν τὸν Μάγερ καὶ τὸν τυπογράφον, τοῦ ὁποίου ἀποσιωπᾷ τὸ ὄνομα. Ὑποθέτω ὅτι οὗτος ἦτο ὁ Παῦλος Πατρίκιος, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος καὶ ἐν τῇ Ἐκθέσει τῶν Ὀλυμπίων τοῦ 1859 καὶ ὅστις ὄντως ἐργάσθη ἐν Μεσολογγίῳ, καθ' ὃ ἐθεθαίωσέ με προφορικῶς ἐξ οἰκογενειακῶν παραδόσεων ὁ ἀπόγονος συγγενῆς του κ. Σταμίρης. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Π. Πατρίκιου δὲν ἀναγράφεται οὐδαμοῦ ἐπὶ τῶν γνωστῶν μοι τυπωτικῶν ἔργων τοῦ Μεσολογγίου, τὰ ὁποῖα ὁμῶς ἅπαντα ἐξῆλθον τοῦ πιστηρίου τοῦ Στάνχωπ καὶ φέρουσιν ὡς τυπογράφον τὸν Δ. Μεσθενέα, καὶ δὴ τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς ἐν Ἀστρεὶ Ἐθν. Συνελεύσεως 1824, Π. Νικολαΐδου Σύνοψις τῶν ἐν Κρήτῃ διατρεζάντων 1824, Ἑλληνικά Χρονικά, ἔτος Β' καὶ Γ', 1825 — 1826, Α. Πολυζωίδου Θεωρία περὶ διαφορῶν διοικητικῶν συστημάτων, 1825, καὶ Δ. Σολωμοῦ Ὕμνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν, ἐκδοσις 3η, 1825. Ἐξαιρέσιν αὐτῶν ἀποτελοῦσι μόνον οἱ τριάκοντα πρῶτοι ἀριθμοὶ τῶν Χρονικῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁμῶς δὲν ἐσημειώθη ὄνομα τυπογράφου τινός, καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Σπ. Τρικούπη ἐπιτάφιος εἰς τὸν Βύρωνα λόγος, τοῦ ὁποίου ἀγνοῶ τὸν ἀκριβῆ τίτλον, ἐπομένως δὲ οὐδὲ γνωρίζω ἂν ἐπ' αὐτοῦ ἀνεφέρετο τυπογράφος τις καὶ ποῖος. Ἐκ τῶν δεδομένων τούτων εἰκάζω, ὅτι ὁ Παῦλος Πατρίκιος εἶχε διορισθῇ ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου ὡς τυπογράφος διὰ τὰς ἐργασίας τῆς Διοικήσεως, καὶ ὡς δημόσιος ὑπάλληλος δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναλάβῃ τὰ τοῦ πιστηρίου τοῦ Στάνχωπ καὶ παραμείνῃ διαρκῶς ἐν Μεσολογγίῳ, ἀλλ' ἠκολούθησε τὸν Μαυροκορδάτον, ὅτε οὗτος ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου 1825. Ὅτι δὲ ὁ Μαυροκορδάτος, ἀπελθὼν ἐκ

Μεσολογγίου, παρέλαβε πάλιν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ τυπογραφεῖόν του, εἶναι βέβαιον, διότι διατελὼν ἀρχιγραμματεὺς τοῦ Ἐκτελεστικοῦ εἶχεν ἀνάγκην προχείρου τοιούτου, καὶ πιθανώτατα τὸ ἐν λόγῳ πιεστήριον εἶναι ἐν ἐκ τῶν τριῶν, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν κατὰ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1825 τὴν ἐν Ναυπλίῳ Τυπογραφίαν τῆς Διοικήσεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγομεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη διωργανωμένη κυβερνητικὴ τυπογραφία, ἡ δὲ γενέθλιος ἡμέρα τοιαύτης εἶναι ἡ 29 Σεπτεμβρίου 1825, καθ' ἣν ἐξεδόθη Διάταγμα διατάσσον τὴν ἐκδοσιν ἐπισήμου τινὸς ἐφημερίδος ὑπὸ τὸν τίτλον «Γενικὴ Ἐφημερίς τῆς Ἑλλάδος» καὶ διορίζον τὸν Θ. Φαρμακίδην ἀεφημεριδογράφον τῆς Κυβερνήσεως, ἔχοντα ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του τὴν Τυπογραφίαν μὲ τρία πιεστήρια κτλ.». Τὸ Διάταγμα τοῦτο ἐδημοσιεύθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 φύλλου τῆς Γενικῆς Ἐφημερίδος, ἐν Ναυπλίῳ, 7 Ὀκτωβρίου 1825, τὸ ὁποῖον φέρει εἰς τὸ τέλος τὴν σημείωσιν «Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τῆς Διοικήσεως».

Δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν καὶ τὴν προέλευσιν τῶν τριῶν πιεστηρίων, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται λόγος ἐν τῷ Διατάγματι ὡς ἀποτελούντων τὴν νεοσύστατον Τυπογραφίαν τῆς Διοικήσεως. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τούτων εἶναι βεβαίως τὸ ἤδη γνωστὸν εἰς ἡμᾶς μικρὸν πιεστήριον τοῦ Μαυροκορδάτου. Τὸ δὲ ἕτερον εἶναι λιθογραφικὸν πιεστήριον, δωρηθὲν ὑπὸ τοῦ Στάνχωπ πρὸς χρῆσιν τῆς Διοικήσεως, ὡς μανθάνομεν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀγγλοῦ συνταγματάρχου (ἐνθ' ἀν., σελ. 171, ἐπιστ. ἐκ Ναυπλίου, 9 Ἀπριλίου 1824), ἐκδηλοῦντος τὴν πρόθεσιν τοιούτου δώρου, καὶ ἐκ τῆς συγχρόνου τότε Ἐφημερίδος Ἀθηνῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναγινώσκομεν τάδε (ἐν ἀρ. 1. ἀπὸ 20 Αὐγούστου 1824, σελ. 2): «Τὸ Κομιτᾶτον ἔστειλεν ἀκόμη καὶ ἄλλην μίαν τυπογραφίαν, ὅπου εὕρισκεται εἰς Μεσολόγγι, καὶ δύο λιθογραφίας, ἀπὸ ταῖς ὁποῖαις ἡ μία εὕρισκεται εἰς τὴν Καθέδραν τῆς Διοικήσεως. . . κτλ.». Σημειωτέον ὅτι ταῦτα ἐγράφησαν πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἀνω διατάγματος. Τὸ δὲ τρίτον πιεστήριον εἶναι, ὡς φαίνεται, νέον τι, προμηθευθὲν ἐξ Ἀγγλίας. Συμπεραίνω τοῦτο ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τῆς Γενικῆς Ἐφημερίδος, ἡ ὁποία ἐτυπώθη μὲ στοιχεῖα ἐντελῶς νέα καὶ καθαρὰ τοῦ ἀγγλικοῦ τύπου, ὅμοια καὶ ἀπαράλλακτα πρὸς τὰ τῶν Χρονικῶν καὶ τῆς Ἐφημερίδος Ἀθηνῶν.

[Ἔπεται συνέχεια].

Φ. ΒΙΑΠΕΡΓ